

УДК 658:005.5

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ**Попадюк О.В.***Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича*

В статті розглянуто сучасні підходи до оцінювання рівня соціальної відповідальності бізнесу. Проведено дослідження еволюції оцінки соціальної відповідальності бізнесу в світі та Україні. Доведено, що оцінювання СВБ підприємства як основи прийняття рішень на національному та регіональному рівнях стримується насамперед відсутністю єдиної методології такого оцінювання, яке дало б змогу отримати об'єктивні індикатори розвитку СВБ, проводити порівняння, аналізувати еволюцію СВБ.

Запропоновано методика оцінювання соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Визначено сфери та конкретний перелік оціночних показників соціальної відповідальності підприємств із врахуванням їх специфічних особливостей. Кожній із сфер СВБ відповідає окремий блок показників, що дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні достатньо комплексного підходу до характеристики особливостей СВБ. Усі часткові показники СВБ для забезпечення інформаційної односпрямованості поділяються на стимулятори та дестимулятори, тобто зв'язок рівня СВБ зі стимуляторами – прямий, а з дестимуляторами – зворотний. Результати розрахунку інтегрального показника рівня СВБ дозволяють виділити підприємства з високим, вищим за середній, середнім, нижчим за середній і низьким рівнями розвитку СВБ та окремих її складових.

Пропонована методика оцінювання системи соціальної відповідальності бізнесу є максимально простою у використанні, включає обмежену кількість найважливіших для характеристики СВБ показників; базується на кількісно вимірюваних показниках, які дозволяють проводити максимально об'єктивні порівняння; ґрунтується на загальнодоступній і достовірній інформації; охоплює всі сфери СВБ (економічну, трудову, екологічну, споживчу, філантропічну, ділову), що дозволяє визначити як інтегральні оцінки СВБ, так і часткові (за кожною із сфер); є максимально наближеною до загальноновизнаних міжнародних систем оцінювання та звітності ISO 26000, G3.1, AA 1000 SES, індекс людського розвитку тощо.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, методика оцінювання рівня соціальної відповідальності бізнесу, сфери соціальної відповідальності бізнесу, показники соціальної відповідальності бізнесу, інтегральний показник.

УДК 658:005.5

**SCIENTIFIC AND PRACTICAL EVALUATION PRINCIPLES
OF THE SYSTEM OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS
AT THE ENTERPRISE****Popadyuk E.***Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych*

The article considers modern approaches to assessing the level of corporate social responsibility (CSR). The study of the evolution of the assessment of social responsibility of business in the world and in Ukraine has been conducted. It has been proved that the estimation of enterprise's CSR as the basis for decision making at the national and regional levels is constrained primarily by the lack of a unified methodology for such an assessment that would provide objective indicators for the development of CSR, conduct comparisons, and analyze the evolution of CSR.

Author has offered the method of evaluation of social responsibility of business in Ukraine. Areas and a specific list of estimated indicators of social responsibility of enterprises are determined taking into account their specific features. Each of the areas of CSR corresponds to a separate set of indicators, which avoids excessive informational encumbrance of the main indicator, while ensuring a sufficiently integrated approach to the characteristics of CSR features. All partial indexes of CSR for information unidirectionality are divided into stimulators and stimulants, that is, the relationship between the level of CSR with stimulants - direct, and with the stimulant - the reverse. The results of the calculation of the integral index of the level of CSR allows to identify enterprises with high, higher than average, average, lower than the average and low levels of CSR development and its separate components.

The proposed method for evaluating the system of social responsibility of the business is simple to use, includes a limited number of key indicators for CSR characterization; is based on quantitatively measurable indicators, which allow to make objective comparisons; based on publicly available and reliable information; covers all spheres of CSR (economic, labor, ecological, consumer, philanthropic, business), which allows to define both integral assessments of CSR and partial (for each of the areas); is close to the generally accepted international assessment and reporting systems ISO 26000, G3.1, AA 1000 SES, human development index etc.

Keywords: corporate social responsibility, method of evaluation of the level of corporate social responsibility, components of corporate social responsibility, indicators of corporate social responsibility, integral indicator.

Актуальність проблеми. Забезпечення високого рівня соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) потребує як зусиль самих керівників підприємств, так і створення сприятливого середовища для розвитку прогресивних ділових практик, його організаційно-економічної та

інформаційної підтримки з боку держави. Євроінтеграційні та глобалізаційні процеси, під дію яких підпадає Україна, вимагають зміни парадигми господарювання на всіх рівнях. Результативність державної політики сприяння СВБ значною мірою визначається організаційним забезпеченням розробки стимулюючих заходів. Таке забезпечення має ґрунтуватися на даних про всі аспекти діяльності підприємств України, та регулярно оновлюватися, аналізуватися й оприлюднюватися. Дослідження зазначеної інформації на макрорівні дає можливість диференціювати політику підприємства з максимальним врахуванням тенденцій розвитку СВБ, його проблем та особливостей. Оцінювання СВБ підприємства як основи прийняття рішень на національному та регіональному рівнях стримується насамперед відсутністю єдиної методології такого оцінювання, яке дало б змогу отримати об'єктивні індикатори розвитку СВБ, проводити порівняння, аналізувати еволюцію СВБ.

Вказані зміни вимагають від всіх вітчизняних суб'єктів господарювання інтегруватися в світовий економічний простір на засадах соціальної відповідальності. Необхідною умовою соціально відповідального бізнесу є оцінка її рівня для подальшого коригування дій та досягнення кращих результатів в цій сфері, що вимагає вивчення й аналіз існуючих методик та методів в цій сфері, а також їх удосконалення.

Аналіз останніх наукових досліджень. У наш час концепція поняття «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ) утверджується як невід'ємний елемент корпоративного управління. У ділових колах зростає розуміння відповідальності підприємства за вплив його діяльності на суспільство і навколишнє середовище; необхідності проведення такої політики, яка б, за визначенням, сформульованим у Керівництві із соціальної відповідальності ISO 26000, «сприяла сталому розвитку, здоров'ю та добробуту суспільства, враховувала очікування зацікавлених сторін, не суперечила законодавству та міжнародним нормам поведінки» [17].

Проблемами соціально відповідального ведення бізнесу присвячено велику кількість закордонних публікацій, в яких можна прослідити еволюцію впровадження соціально відповідального відношення до ведення бізнесу [10; 15].

Серед вітчизняних дослідників слід відмітити Баюру Д. [1] та Власову Т.Р. [2], які займалися дослідженням стану та виявленням

перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні. Якісну оцінку стану СББ України здійснено А. Зінченко та М. Саприкіною [7]. Як інструменти оцінювання та звітності з СББ на корпоративному рівні використовуються також міжнародні стандарти ISO 26000 [17], G3 [16], SA 8000 [18], AA 1000 SES [14].

Однак дослідження носять розрізнений несистемний характер, недостатньо вивченими залишаються питання ефективного впливу практик соціальної відповідальності на суспільство, потребують удосконалення методи та показники оцінки КСВ. Загальним обмеженням систем оцінки та звітування з СББ, які використовуються у наш час, є їх орієнтація на окремого суб'єкта господарювання як об'єкт дослідження. Незначний відсоток підприємств, що проводять самооцінку із застосуванням зазначених добровільних методик оцінювання.

Метою роботи є розробка методики оцінювання рівня СББ, яка б дозволяла визначати комплексний рівень СББ, робити порівняння, аналізувати динаміку зміни окремих аспектів СББ.

Викладення основного матеріалу дослідження. Грунтовна оцінка соціальної відповідальності забезпечується використанням комбінації якісних та кількісних методів. Вибір того чи іншого методичного підходу та інструментарію залежить від цілей та об'єкту оцінки; розуміння самої сутності соціальної відповідальності підприємства суб'єктами оцінки, галузевою та іншою специфікою діяльністю об'єкта, правовим полем господарювання та міжнародними договорами, тощо.

Соціальна або нефінансова звітність – це звіти підприємств, що включають інформацію не тільки про результати фінансово-економічної діяльності (прибуток, дивіденди, інвестиції, компенсації співробітникам, репутація і т.і.), але і соціальні (охорона здоров'я та безпека, трудові відносини, етика бізнесу, взаємовідносини з корінними народами тощо) та екологічні (використовувана енергія, викиди вуглецю, використання землі й екосистем, техногенні аварії, відповідність/невідповідність екологічному законодавству і т.д.). Вона є публічною і розглядається як інструмент інформування різних груп впливу (акціонерів, співробітників, партнерів, клієнтів, місцевої громади, широкої громадськості, уряду, міжнародної спільноти і суспільства) про те, як і якими темпами підприємство реалізує закладені в своїх стратегічних планах розвитку цілі щодо економічної сталості, соціального добробуту та екологічної стабільності показники [13].

Звітність підприємства може бути подана у різних форматах (стандартах) [13; 3, с. 14; 9]:

1. Звіт про КСВ-діяльність (соціальний звіт, звіт про соціальні та/або екологічні проекти підприємства). Це – найбільш легкий нефінансовий звіт, який готується підприємством. Він створюється за власною структурою, за показниками, які самостійно визначаються підприємством, оскільки відсутні жодні вимоги. В основному такий звіт являє собою перелік соціальних проектів підприємства і не проходить аудит.

2. Звіт про прогрес реалізації принципів Глобального договору (СОР – Communication on Progress). Звіт з прогресу (щодо виконання принципів Глобального Договору (ГД) ООН) – це одна з найпоширеніших та найлегших до впровадження форм нефінансової звітності, що не проходить аудит. Глобальний Договір ґрунтується на десяти універсальних принципах, які розмежовуються за сферами: захист прав людини, захист навколишнього середовища, охорона праці та антикорупційні заходи. Звіт з прогресу щорічно обов'язково готують тільки ті підприємства, що є підписантами (членами) Глобального Договору ООН.

3. Звіт зі сталого розвитку. Цей звіт є найбільш складним нефінансовим звітом, оскільки готується за вимогами системи Глобальної ініціативи зі звітності (Global Reporting initiative – GRI), тобто за стандартизованою системою звітування щодо економічної, природоохоронної та соціальної діяльності, має чіткі індикатори. Зростання кількості підприємств, що готують звіти з СВБ за даними методиками (в т.ч. в Україні), визнання пропонованих методик урядовими структурами, банківськими та кредитними інститутами є показником їх відпрацьованості й ефективності. «Глобальна ініціатива зі звітності» (GRI) є ініціатором одного з найпоширеніших стандартів оцінювання та звітності з сталого розвитку – G3. Звіт за методикою GRI формує збалансовану й обґрунтовану картину позитивних і негативних результатів діяльності підприємства з точки зору сталого розвитку й охоплює економічні, екологічні та соціальні аспекти. Звіти за стандартом G3 використовуються для порівняння й оцінювання результативності у сфері сталого розвитку законів, норм, кодексів, стандартів, добровільних ініціатив; порівняння результатів діяльності підрозділів підприємства та

різних підприємств, а також результатів діяльності в різні періоди часу [16].

4. Звіт за стандартом AA1000 (Account Ability). Стандарт AA 1000 розроблений Інститутом соціальної та етичної звітності (Institute of Social and Ethical Account Ability). Цей звіт заснований на діалозі із стейкхолдерами, врахування їхньої думки під час аналізу діяльності підприємства. Стандарт взаємодії із зацікавленими сторонами AA 1000 пропонує комплексну систему взаємодії із зацікавленими сторонами, що дозволяє аналізувати: потреби, очікування й думки внутрішніх і зовнішніх зацікавлених сторін; труднощі і перспективи з точки зору зацікавлених сторін; найсуттєвіші проблеми, що хвилюють внутрішні і зовнішні зацікавлені сторони; визначати стратегічні напрями розвитку і досягати результатів, спираючись на знання, наявні у зацікавлених сторін; розробляти і застосовувати на практиці показники результативності діяльності, що дозволяють внутрішнім і зовнішнім зацікавленим сторонам адекватно оцінювати діяльність підприємства [14].

5. Ще одним стандартом для оцінювання соціальних аспектів систем управління є SA 8000. Його ідеологічну основу складають такі документи, як принципи конвенції Міжнародної організації праці (МОП), Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН з прав дітей, Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації жінок та інших документів, що захищають права людини. Цей стандарт, розроблений у 1997 р., встановлює критерії для оцінювання та підтвердження дотримання підприємством вимог у сфері соціального захисту працівників за такими аспектами: дитяча праця; примусова праця; здоров'я і техніка безпеки; свобода об'єднань і право на переговори між роботодавцем і профспілками про укладення колективного договору; дискримінація; дисциплінарні стягнення; робочий час; оплата праці; системи управління [18].

6. Однією з найперспективніших систем оцінювання та звітності з СВБ є стандарт ISO 26000, розроблений Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) за участю експертів із 80 країн. Стандарт, спрямований на забезпечення взаєморозуміння у сфері СВБ, має на меті доповнити інші інструменти оцінювання СВБ, не замінюючи їх. ISO 26000 є добровільним, не призначений для сертифікації третьою стороною, обов'язкового або контрактного застосування. Це керівництво

з принципів СВБ, головних питань і проблем, що стосуються соціальної відповідальності, та способів її забезпечення. За кожним з цих аспектів представлена інформація про сфери застосування, принципи і оцінювання, а також пов'язані з ними дій і очікувань [17].

У зв'язку із значною кількістю різноманітних методик оцінки, індексний метод оцінювання КСВ досить поширений в міжнародній практиці. В українських наукових джерелах [4, с. 43; 5, с. 42; 12, с. 36] найчастіше відзначаються: Індекс Domini Social Investment (DSI 400) (оцінюються соціальні, екологічні й управлінські показники найбільших по капіталізації підприємств); Індекс стійкості Доу Джонса (Dow Jones Sustainability Index) (критеріями оцінки виступають економічна основа для розвитку підприємства, соціальна активність, екологічна діяльність); Індекс FTSE4Good (фінансові, соціальні й екологічні показники підприємства), Індекс корпоративної добродійності (Corporate Philanthropy Index); Метод Лондонської групи порівняльного аналізу (London Benchmarking Group) (аналіз соціальної залученості підприємства).

Вищенаведені індекси, як правило, є інструментом зовнішнього оцінювання КСВ, але підприємство може розробляти власні індекси. Найбільш актуальним, всебічним та ґрунтовним міжнародним документом, на думку В.А. Євтушенко, є саме стандарт ISO 26000:2010 «Керівництво з соціальної відповідальності», тому доцільно оцінку соціальної відповідальності підприємства здійснювати за наведеними в ньому проблемами: організаційне управління (принципи соціальної відповідальності); права людини; трудові практики; довкілля; сумлінні ділові практики; проблеми, пов'язані із споживачами, участь в житті спільнот та їх розвиток [6, с. 61].

Запропонована методика включає показники, що характеризують різні аспекти впливу бізнесу на суспільний розвиток та охоплюють основні сфери (таблиця 1). Кожній із сфер СВБ відповідає окремий блок показників, що дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні достатньо комплексного підходу до характеристики особливостей СВБ. Усі часткові показники СВБ для забезпечення інформаційної односпрямованості поділяються на стимулятори та дестимулятори, тобто зв'язок рівня СВБ зі стимуляторами – прямий, а з дестимуляторами –

зворотний. Ця вимога реалізується за допомогою нормування (стандартизації).

Таблиця 1 - Інтегральна система оціночних показників СВБ

Сфера	Оціночні показники (кількісні/якісні)	Критерії оцінки (стимулятор (С) та дестимулятор (Д))
Економічна сфера	Частка прибутку підприємства	С
	Рівень рентабельності операційної діяльності підприємства	С
	Розмір середньомісячної заробітної плати	С
	Рівень заборгованості з виплати заробітної плати	Д
	Рівень заборгованості підприємств за кредитами	Д
Трудова сфера	Наявність колективного договору	С
	Кількість працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам	Д
	Відношення суми витрат на соціальний захист та покращення умов праці до загальної суми прибутку підприємства	С
	Коефіцієнт виробничого травматизму	Д
	Відношення суми витрат на навчання та розвиток персоналу до загальної суми операційних витрат підприємства	С
	Коефіцієнт стійкості кадрового складу	С
	Частка працівників підприємств, притягнутих до адміністративної відповідальності за правопорушення у галузі охорони праці	Д
	Питома вага премій, заохочувальних та компенсаційних виплат в фонді оплати праці в розрахунку на одного працівника	С
	Питома вага молодих спеціалістів в загальній чисельності працюючих	С
Екологічна сфера	Частка витрат, які були виділені на організацію природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів на підприємстві, в інших операційних витратах	С
	Сума сплаченого екологічного податку до суми нарахованого	С
	Рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферу, обсяг скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти підприємствами,	Д
	Частка працівників підприємств, притягнутих до адміністративної відповідальності за правопорушення у галузі навколишнього природного середовища.	Д
	Частка екологічно безпечних технологій та матеріалів будівництва до загальної їх кількості	С
	Залучення працівників підприємства до охорони довкілля та ресурсозберігання	С

Продовження таблиці 1

Ділова сфера	Дотримання законодавства про добросовісну конкуренцію	С
	Пропаганда соціальної відповідальності	С
	Антикорупційна діяльність	С
	Відношення суми сплачених податків до загальної суми нарахованих податків	С
	Відношення простроченої кредиторської перед діловими партнерами до загальної суми кредиторської заборгованості перед діловими партнерами	Д
	Кількість позовів щодо порушення прав людини зі сторони внутрішніх стейкхолдерів	Д
	Показник рівня розвитку профспілкового руху	С
Споживча сфера	Дотримання конфіденційності відносно споживачів	С
	Дотримання закону про добросовісну рекламу	С
	Частка працівників підприємств регіону, притягнутих до адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації	Д
	Кількість отриманих рекламацій та претензій від споживачів	Д
	Питома вага продукції, що відповідає міжнародним стандартам у загальному обсязі її випуску	С
	Відношення ціни продукції підприємства до середньої ціни продукції по галузі	С
	Питома вага продукції, що супроводжується сервісними послугами у загальному обсязі її випуску	С
Філантропіч на сфера	Відношення кількості новостворених робочих місць до загальної чисельності робочих місць підприємства	С
	Частка витрат на проведення соціальних програм спільно із громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування в чистому прибутку підприємства	С
	Питома вага соціальних інвестицій у розвиток територій присутності в чистому прибутку підприємства	С
	Витрати на охорону здоров'я в розрахунку на одного працюючого	С
	Питома вага обсягів соціального житла в загальному обсязі збудованого житла	С

Джерело: доповнено автором на основі [11, с. 167; 8, с. 150].

Крім того, варто визначити вагові коефіцієнти для кожної сфери оцінювання СВБ на основі експертного опитування науковців, керівників підприємницьких структур і представників ключових зацікавлених сторін. Конкретне значення інтегрального індексу (або індексів, що характеризують окремі сфери СВБ) не мають економічної інтерпретації – важливим є лише місце, яке належить кожному конкретному підприємству на єдиній шкалі. Результати розрахунку узагальнених та інтегрального показника рівня СВБ дозволяють виділити підприємства з

високим, вищим за середній, середнім, нижчим за середній і низьким рівнями розвитку СВБ та окремих її складових.

Висновки. Запропонована методика оцінювання системи соціальної відповідальності бізнесу є максимально простою у використанні, включає обмежену кількість найважливіших для характеристики СВБ показників; базується на кількісно вимірюваних показниках, які дозволяють проводити максимально об'єктивні порівняння; ґрунтується на загальнодоступній і достовірній інформації; охоплює всі сфери СВБ (економічну, трудову, екологічну, споживчу, філантропічну, ділову), що дозволяє визначити як інтегральні оцінки СВБ, так і часткові (за кожною із сфер); є максимально наближеною до загальновизнаних міжнародних систем оцінювання та звітності ISO 26000, G3.1, AA 1000 SES, індекс людського розвитку тощо.

Завдяки цьому визначено необхідність впровадження парадигми соціальної відповідальності в діяльність вітчизняних бізнес-структур задля стійкого розвитку та виходу із соціально-економічної кризи. Перевагами запропонованої методики є гнучкість та універсальність, що дозволить враховувати зміни в оточуючому та внутрішньому середовищі, спричинені його розвитком, та доповнювати і змінювати оціночні показники.

Крім того, запропонована методика оцінювання СВБ дозволяє порівнювати підприємства за окремими аспектами СВБ та рівнем розвитку СВБ загалом, виявляти проблемні сфери розвитку СВБ. Результати ранжування можуть бути базою для розробки державної та регіональної політики підтримки підприємницької діяльності, основою для визначення актуальних напрямів співпраці влади, бізнесу та суспільства конкретного регіону. Проведення комплексного оцінювання рівня СВБ за даною методикою доцільно поєднувати з організацією якісних досліджень СВБ через проведення опитувань як представників місцевого бізнесу, так і ключових зацікавлених сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баюра Д. Розвиток соціально відповідального корпоративного управління в контексті інтересів стейкхолдерів / Д. Баюра // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2017. – № 4. – С. 39-44.
2. Власова Т.Р. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність та тенденції [Електронний ресурс]: (матеріал конференції) / Т.Р. Власова// Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ – Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v1/NV-2013V1_8.pdf.

3. Воробей В. Нефінансова звітність: інструмент соціальновідповідального бізнесу. – К. : Представництво ООН в Україні / В. Воробей, І. Журовська Ініціатива Глобального договору в Україні, 2010. – 84 с.
4. Гітіс Т. П. Визначення та дослідження обмежувальних факторів розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні / Т. П. Гітіс // Вісник економічної науки України. – 2016. – № 2. – С. 44-48.
5. Деліні М. М. Соціальна звітність в оцінці соціально-економічної відповідальності підприємництва / М. М. Деліні // Інтелект ХХІ. – 2017. – № 6. – С. 41-45.
6. Євтушенко В.А. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники / В.А. Євтушенко // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 46 (1019). – С. 53-63.
7. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку/А.Г.Зінченко,М.А.Саприкіна.–К.:Фарбований лист,2010.–56 с.
8. Кощій О. В. Методичні засади оцінювання рівня соціальної відповідальності бізнесу регіонів України / О. В. Кощій, І. О. Ворончак // Актуальні проблеми економіки. - 2013. - № 5. - С. 141-151.
9. Офіційний сайт Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org>.
10. Самуельсон П.А. Экономика: учеб. пособие для студ., обуч. по экон. напр. и спец. / П.А. Самуельсон, В.Д. Нордхаус ; ред. пер. с англ. Л.С. Тарасевич, А.И. Леусский. – 15.изд. // М.: Бином: КноРус, 1997. – 800 с.
11. Смачило В.В. Оценка социальной ответственности строительных предприятий / В.В. Смачило, В.О. Баляба // Экономика: реалии времени.-2015.-№6(22). –С. 162-168.
12. Тарасюк Г. М. Організаційні аспекти планування корпоративної соціальної відповідальності підприємства / Г. М. Тарасюк, Я. М. Лагута // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 35-38.
13. Що таке нефінансова звітність і хто в ній зацікавлений? / Офіційний сайт CSR MarketPlace [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.csinfo.org.ua>.
14. AA1000 Stakeholder Engagement Standard (AA1000SES) [Electronic resource]. – Access mode: www.accountability.org.
15. Drucker P.F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices// N.Y.: Harper&Row, 1974. – 840 p.
16. G3 Guidelines [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.globalreporting.org/resource/library/G3-Guidelines-Incl-Technical-Protocol.pdf>.
17. International Organization for Standardization [Electronic resource]. – Access mode: www.iso.org.
18. Social Accountability International / SA8000:2008 standard [Electronic resource]. – Access mode: www.sa-intl.org.